

УДК 262:12:398.22(477.85/.87)

Марія ФЕДУЩАК
*Івано-Франківський міський центр
дитячої та юнацької творчості*

2015 РІК: НОСТАЛЬГІЯ ЗА ВЕЛЕТАМИ, АБО РАХМАНИ, ДЕ ВИ?

Вступ. Некомфортно почуваючись у сьогоднішні, українці прагнуть наздогнати тих, хто розвивався у благополучніших умовах. Спершу, після здобуття незалежності, причиною своїх негараздів ми здебільшого вважали зовнішні чинники. Революція гідності виявила і наш героїзм, і нашу мізерність, спонукала звернути погляд всередину себе.

Вшанування з нагоди ювілею митрополита Андрея Шептицького, велета духу, засвідчило, що серед багатьох заслуг найбільше вражає його подвиг зречення заради Бога і народу (ближніх). Саме цієї риси так не вистачає як українським лідерам, так і переважній більшості громадян.

Легендарна постать митрополита викликає асоціації з українськими переказами. В них є згадки про такі спільноти: велетів - грізних завойовників, вихідців із Карпат, і рахманів - богомільних, миролюбних альтруїстів-аскетів.

Факти. Чи можна легенду вважати фактом? Археологи, перш ніж проводити розкопки, цікавляться переказами, збереженими місцевим населенням. Дуже часто ці розповіді підтверджуються матеріальними знахідками.

«Були ж того часу велетні на землі - були вони й потім, коли сини Божі жили з дочками людськими, й ці їм родили. То були славетні велети давнини» [Бут. 6, 4].

Про велетів, що вийшли з Верховини, розповідають легенди, занотовані С. Вінчензом. Коли спливли первісні води і почали рости гори, появилось «покоління воїнів-велетів, ясноволосих борців, прадавніх володарів землі». Це газдівське плем'я королів безупину росло і дужчало. Коли познаходили в скелях золото й срібло, перекували їх на топори і поплили рікою на плотах «до дунаїв, до морів далеких». «Закладали держави, здобули королівства, топорами права велетів на скелях писали...». Це нечисленне, але могутнє плем'я ні перед ким в бою не поступалось. Мед-вино пили з позолочених черепів убитих ворогів. Головною вірою був топір-бог. З цього верховинського роду вийшли царі різних племен. «Чимало світу повивертали, але й багато що оновили». Спорудили міста, замки, храми. А по літах чи по віках, коли закон топора віджив своє, вони повернулися на батьківщину, до Верховини, до газдівства. Скеля Писаний Камінь з темничими ревашиями (знаками) - саркофаг патріарха велетів [1, с. 107-111].

Західно-русько-українська усна народна традиція зберегла і таку приказку: «Мала баба три сини, А всі були русини: Один гори перейшов, Другий море переплив, Третій в Бога під столом Накрився постолом».

Давно зацікавили дослідників і загадкові рахмани. Фрагменти легенд про них записано від респондентів у Карпатах (В. Шухевич, С. Вінценз та ін.) і в Центральній та Східній Україні (П. Чубинський, О. Воропай та ін.). У 2013 р. в Криворівні на Верховинщині від місцевих старожилів майже нічого не вдалося довідатися. Відомості дуже скупі і дещо суперечать занотованому попередніми дослідниками, і як і колись, «уявлення хисткі, мінливі і не надто поширені» [1, с. 125].

Знаходження. Рахманія - країна земної досконалості - є десь у східній стороні, поміж небом та землею, в неприступних горах, омитих з усіх боків водою [1, с. 123-125]. Блаженні люди рахмани живуть десь далеко, в раю. За одним сказанням цей рай є на острові, а за другим варіантом - під землею [2, с. 221].

Окремі повір'я поселяють рахманів у потойбіччі. «Як дивисі у воду, у ріку - то видитсі, що там є другий світ під водов: є й дерева, й трава, й небо, й хмари так, як на сім світі. То кажут, що на тім світі є тоти Рахмани [3]. На Херсонщині існувало повір'я, що в ніч на Рахманський Великдень мерці сходяться до церкви на всеношну. Там він називався Навським Великоднем [4, с. 49].

Віра і «національність». Рахманини (рахмани) - це інший народ іншої віри, не знали Нового і Старого завіта, твердо дотримувалися своїх свят» [5]. І, навпаки, плем'я рахманів споріднене з нами [1, с. 123-124]. Рахманові - такі самі, як ми, цісарські християни [1, с. 315]. «Гуцули повістують, що Рахмани - се ченці, справедливі Руснаки; вони такої віри, як і ми. Вони жиють далеко на сході в монастири (деякі Гуцули додають до того - «в Сочеві»), де ведуть богомільне жите; ми за них жиємо на світі, бо вони відпокутовуют наші гріхи, говіючи через цілий рік, скоромятся тільки тим, що у Великдень ділится їх 12 одним яйцем». [6, с. 246]. «Ми от вашого рода есми» [7, с. 221-222].

Спосіб життя. «Рахмани й удень і вночі проводять час у молитві, живляться плодами землі й п'ють солодку воду, що б'є джерелом з-під кореня одного дерева. Немає в них ані винограду, ані залізного посуду, ні ножів залізних, ні хатів, ні вогню, ані золота й срібла, нема й одержі. Коли у подружжя (жінки й чоловіка) народиться двоє дітей, рахмани розлучаються й живуть цоттно... Вони сплять у печерах на землі, устеленій листям з дерев... Рахмани живуть від 100 до 360, а навіть до 1.800 років. Вони знають час своєї смерти й умирають без мук і страху» [7, с. 221-222]. В них немає літочислення (літоліку) [8, с. 222].

Вдача. Наші діди були ласкаві й мирні, рахманний народ. «Самі працювали, нікого не боялися на землі, ні перед ким не схилялися, хіба що перед святістю небесною» [1, с. 120]. Рахманам невідомі незгоди, чвари, ворогування, вони ласкаві, сповнені приязні та милосердя [1, с. 123-124].

Рахмани були безгрішні, святі люди, які жили задля інших. Досі в горах збереглося поняття «рахманна людина». Це - найвищий ступінь похвали [9]. В СУМ Б. Грінченка рахманний - це бідний, смирний, тихий.

Таємничий Дід наказує Довбушеві: «не дай, щоб помста та ненависть заповнили тебе. Бо здоров'я світові і приязнь, а не кров має принести наш рід... рахманний...» [1, с. 152].

Великдень. На Великдень люди спускали на воду шкарлупу від яєць. Допливши до рахманів, вона знов ніби перетворювалася на яйце і завдяки цьому рахмани знали, що Великдень вже настав. 12 рахманин ділилися 1-м яйцем [5]. На двадцять п'ятий день після Великодня, середину між Великоднем і Трійцею, припадає свято - Рахманський Великдень, що його ще називають Переполовленням або «Правою середою» [4, с. 48]. Цей день вважався святом, ніхто нічого не робив. У деяких місцевостях пекли паски та красили яєчка [2, с. 222].

Згадки. Найдавніша літературна згадка про рахманів зустрічається у літописі Нестора, але й цей літописець покликається на одне з найстаріших джерел нашої історичної літератури - хроніку Георга Амартоли від початку світу до 842 р. (II половина IX ст.) [за 4, с. 49-50].

Рахманський Великдень відомий лише в Україні [2, с. 221]. Досі він фігурує у народних [10, с. 5] і навіть у православних церковних настінних календарях.

Мова. В українській мові є однокореневі слова: рахувати, рахуба (рахунок, розрахунок), Рахів (місто в Карпатах), рахва (дерев'яна шкатулка круглої форми).

Однокореневі прізвища і слова є і в інших мовах світу. Арабське слово «ар-рахмату» означає «милість», відповідний прикметник «всемиловитий» вживається виключно як епітет Аллаха [11].

Версії та доведені твердження попередніх досліджень. Представники археологічної культури шнурової кераміки (інша назва - культура бойових сокир), вихідці з території України, формували індо-європейську цивілізацію [12, с. 158-181; 13, с. 40-43].

Дехто з дослідників вбачає в рахманах індійських праведників - брахманів [14, с. 190; 15, с. 290]. Рахманський Великдень - це залишок стародавніх, ще дохристиянських звичаїв [4, с. 50].

Східнослов'янські ритуали за змістом і формою значно архаїчніші від античних [16, с. 116].

Народна орнаментика - не стільки творчість соціальних низів, скільки релікти «високої» архаїки [17, с. 20]. При пануванні вульгарно-позитивістської ідеології сталінської доби «масовій свідомості українців цілеспрямовано прищеплювалась аксіома, що селянство є не тільки носієм, а й основним творцем ледь не всіх видів традиційного мистецтва». «Неприйняття комуністичною радянською ідеологією будь-чого пов'язаного з глибинною етнічністю, релігією, потойбічністю, духовністю, інтелектуалізмом виключало навіть постановку питання про приховану

багатошарову символіку форм і номінаційного осмислення орнаментики» [18, с. 19-20].

Аналіз фактів, гіпотези. Враховуючи силові можливості наших сучасників і цивілізаційний рівень ер кількатисячолітнього правіку, не можемо повірити і збагнути, яким чином були викладені кам'яні плити і брили, як, наприклад, у загальновідомому Стоунхенджі, чи на поки що мало знаних карпатських мегалітах. Легенди про неймовірних силачів дещо полегшують роздуми над рукотворними скельними пам'ятками, залишеними прапредками.

Впродовж століть русини українці не можуть позбутися негараздів. Може, це покута за кровопролиття прапредків-велетів? Можливо, рахмани намагалися виправити їхні хиби?

Унікаємо поняття «народної творчості» чи «фольклору», а послуговуємося поняттям «народної традиції», хоча означення «народний» може бути дискусійним стосовно часу зародження української культури. Функція народу в мистецтві (переважно) - відтворювати, зберігати і передавати наступним поколінням безсмертні шедеври духовної і матеріальної культури, тобто формувати традицію. Укладати символи, створювати образи мали б вибрані і підготовані особистості. У нас, можливо, цю місію виконували таємничі рахмани - записували здобуті знання і враження художньою мовою. Якщо ця гіпотеза колись буде доведена, то «українське народне мистецтво» варто перейменувати на «рахманське».

Переконливіші дані про те, що рахмани - реальні люди в старовіку, ніж, що - міфічні істоти потойбіччя. Належали до племені наших предків. «Дотримувалися своїх свят», «вели богомільне жите», «схилялися... перед святістю небесною», «відпокутовуют наші гріхи, говіючи через цілий рік» - були дуже релігійні. Рахманський Великдень свідчить, що основне свято пов'язувалося з весняним рівноденням. Рахмани жили на наших землях в дохристиянську добу - «не знали Нового і Старого завіта», проте «вони такої віри, як і ми» - їхня релігія, хоч прадавня, близька християнству (монотеїзм); тому і Великдень рахманський ще досі зберігається в православному календарі. Підтвердженням монотеїзму рахманів може бути і те, що однокореневий прикметник «всемилостивий» вживається в корані.

Були це ласкаві й мирні, сповнені приязні та милосердя праведники, святі люди, які жили задля інших, самі працювали, нікого не боялися на землі, притримувалися убогості, не сварилися, не ворогували. Добром впливали на світ. Їхнє переселення «у східні сторони» було або добровільне, щоб «нести світові здоров'я і приязнь», або вимушений відступ, можливо, під натиском агресивних іновірців.

Нестачу фактів ми змушені компенсувати здогадами. На підставі співзвучності слів *рахувати-рахмани* висловлюємо здогад про їхню смислову спорідненість: слово «рахувати» натякає на відношення рахманів до лічби. Кругла форма шкатулки-рахви асоціюється із сакральньо-астральним колом.

Висновки. Перекази про велетів і синів-русинів, археологічні дані про культуру бойових сокир сприяють розумінню ролі прарусинів-українців як генераторів і носіїв індоєвропейської культури. Легендарні спільноти велетів і рахманів уособлюють силу тіла і силу духу.

Рахмани - мудреці, духовно-інтелектуальний провід. Можна думати, що в доісторичний час вони поклонялися Богу, проводили спостереження за небом, вели лічбу часу, встановлювали і виконували обряди, прогнозували погоду, визначали норми поведінки, творили топоніми, гідроніми, придумували форми накопичення і передачі (шифрування) інформації (петрогліфи, орнамент, співанки, казки).

Література:

1. Вінценз С. На високій полонині (Правда старовіку): (Пер. з польськ. Б. Сенежак, Р. Гнатів) / С. Вінценз. - Львів: Червона калина, 1994. - 452 с.
2. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: у 3 кн., 6 т. / С. Килимник. - К.: АТ «Обереги», 1994. - Кн.2, т. 3: Весняний цикл; т.4: Літній цикл.- 528 с.
3. Онищук А. «Народний календар». - Опис. за: <http://www.vines.org.ua>
4. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис: у 2 т. / О. Воропай. - К.: Оберіг, 1991. - Т.2. - 1991. - 448 с.
5. Респондент Марія Мойсейчук, донька Андрія, 1926 р.н., проживає в присілку Березове с.Криворівні.
6. Шухевич В. Гуцульщина: у 5 т. Друге видання. / В. О. Шухевич. - Верховина: Журнал «Гуцульщина», 1999. - Четверта частина. - 304 с.: іл.
7. Памятники отреченной литературы. Т. II, стр. 78-92. Энциклопедический Словарь, том XXVI Ф. А. Брокгауза (Ляйпціг), та И. А. Ефрона (СПБ, С. - Петербург, 1899 г.). - Цит. за: Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: у 3 кн., 6 т. / С. Килимник. - К.: АТ «Обереги», 1994. - Кн.2, т. 3: Весняний цикл; т.4: Літній цикл.- 528 с.
8. Чубинський, т. 1-й, стор. 220. - Опис. за: Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: у 3 кн., 6 т. / С. Килимник. - К.: АТ «Обереги», 1994. - Кн.2, т. 3: Весняний цикл; т.4: Літній цикл.- 528 с.
9. Респондент Зеленчук Іван Михайлович, нар. 1952 р. в с. Зелене Верховинського району, проживає в с. Криворівня; к. ф. -м. н.
10. Гуцульський календар. 2014 рік / Ред. К. Ватаманюк. - Чернівці: ДрукАрт, 2014 р. - 116 с.
11. <http://salaf-forum.com>
12. Свешніков І. К. Племена культур шнурової кераміки / І. К. Свешніков // Стародавнє населення Прикарпаття і Волині (доба первіснообщинного ладу). -К.: Наук. думка, 1974. - С. 158-181.
13. Нестер О. Орнамент народного ткацтва і питання етногенезу / О. Нестер // Артанія. - 1998.р - №4 - С. 40-43.
14. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології / Х. К. Вовк. - К.: Мистецтво, 1995. - 336 с.

15. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: (Іст.-реліг. монографія) / митрополит Іларіон. - К.: АТ «Обереги», 1992. - 424 с.
16. Пропп В. Я. Русские аграрные праздники: Опыт историко-этнографического исследования / ст., коммент. И.В.Пешкова / В. Я. Пропп. - М.: Лабиринт, 2000. - 192 с.
17. Павлуцький Г. Історія українського орнаменту / передм. М. Макаренка / Українська Академія наук. Всеукраїнський археологічний ком-т, відд. Мистецтва / Г. Павлуцький. - К.: Вид. УАН, 1927. - 28 с., 12 табл., портр. - Опис. за: Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, Київ. Держ. ін-т декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука, музей укр. нар. декоративного мистецтва / М. Р. Селівачов. - К.: Редакція вісника «Ант»; Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. - 400 с.: іл.
18. Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, Київ. Держ. ін-т декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука, музей укр. нар. декоративного мистецтва / М. Р. Селівачов. - К.: Редакція вісника «Ант»; Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. - 400 с.: іл.

Mariya FEDUSHCHAK

2015: NOSTALGIA FOR GIANTS OR 'RAHMANS, WHERE ARE YOU'?